

Абышева Н.Ж.

**ЖАШ МУУНДАРДЫ МЕКЕНЧИЛДИККЕ ТАРБИЯЛООНУН
МАҢЫЗЫ ЖАНА МАЗМУНУ**

Абышева Н.Ж.

**СУЩНОСТЬ И СОДЕРЖАНИЕ ПАТРИОТИЧЕСКОГО
ВОСПИТАНИЯ МОЛОДЕЖИ**

N.Zh. Aysheva

**THE ESSENCE AND IMPORTANCE OF PATRIOTIC
EDUCATION OF YOUTH**

УДК: 37.06

Бул макалада мекенчилдикке тарбиялоого байланыштуу түйүндүү түшүнүктөр, категориялар жана алардын маани-маңызы талдоого алынат. Бул маселе боюнча Кыргызстан жана башка мамлекеттерде жарыяланган ар түрдүү эмгектер салыштырылып, жалпы жана айырмалуу жактары аныкталат.

Негизги сөздөр: мекен, мекенчилдик, кыргыз, жаштар, тарбиялоо.

В этой статье рассмотрены ключевые понятия патриотического воспитания, сущность и содержание его категорий. Исследованы труды ученых, опубликованных в Кыргызстане и зарубежом и на этой основе, определены общие и отличительные признаки приведенных понятий.

Ключевые слова: родина, патриотизм, кыргыз, молодежь, воспитание.

In this article key concepts and categories related to patriotism education and their essence are studied. Different research works published on this issue in Kyrgyzstan and other countries are compared and their common and individual peculiarities are identified.

Key words: motherland, patriotism, kyrgyz, youth, education.

Кайсы бир өлкөнүн келечеги көп жагынан алып караганда жаштардын коомдук-саясий, экономикалык тармактагы жигердүүлүгүнө көз каранды. Жаштардын көпчүлүк бөлүгү демилгелүү, мобилдүү болуп, жаңычылдыкты тез кабыл алгандыктан, алар дайыма позитивдүү потенциалга ээ. Демек, алар көпчүлүк тармакта мамлекетти көтөрүп кете алат деген ишеним жаратат. Бул ыңгайдан алып караганда, биздин өлкөнүн алдында турган ири максаттарды иш жүзүнө ашыруунун негизги шарттарынын бири болуп, өсүп келе жаткан жаш муундарды ата мекенин сүйүүгө, өлкөсү үчүн жигердүү иштөөгө жана коопсуздукту сактоого даярдоо маселеси турат.

Бирок, тилекке каршы, акыркы кезде кыргыз коомунда патриоттук аң-сезимдин, мекенди сүйүүнүн, урматтоонун салттуу дөөлөттөрү улам бошоңдоп, коом мүчөлөрүнүн көз караштарында, өзгөчө жаштар арасында, алардын жүрүм-турумунда кайдыгерлик, эгоизм, индивидуализм илдеттери күч алып, мамлекетке жана анын социалдык институттарына карата сый-ызаатсыз мамиле тамыр жая баштаганы адистер тарабынан байма-бай айтылууда [1]. Мунун себебин америкалык илимпоз Кольберг ачык көр-

сөткөн. Ал турмушка өзүмчүлдүк, пайдакечтик, жаалаң бухгалтердик, коммерциялык, технократиялык мамиле Европа менен Америкада өзүнчө бир улуттук ооруга айлангандыгын тынчсызданып жазат. Цивилизациянын мындай терс илдеттеринин белгилери биздин Кыргызстанды да каптай баштагандай...

Педагогдордун бардык аракеттерине карабастан, мекенчилдик түшүнүгү жаштардын жүрөгүнөн түнөк таппай келет. Ал турсун, мектепти карап көрсөк, мекенчил балдарды патриот болгондугу үчүн шылдыңдап, алардын мекенди сүйүүгө багытталган ыйык сезимдерин тепсеген учурлары да кездешет.

Буга дагы бир далил катары Кыргызстандын алыскы айылдарында жүргүзүлгөн социологиялык сурамжылоолор бүгүнкү балдардын кыйласынын мектепти бүткөндөн кийин батыштагы бай өлкөлөргө кетүүнү каалашкандыгын көрсөтүүгө болот. Жаштарыбызда өздөрүнүн тагдырын өз мекени, Ата-Журту менен бекем байланышта карабаган тенденция өсүп бара жатат. 2011-2012-жылдарда Кыргызстандын бардык жети областында социологиялык изилдөөгө тартылган 1410 жаш адамдын баалуулук ориентациясында “мекенчилдик” акыркы орундардын бирин ээлеген (8,3%). Жаштар өз өлкөсүнүн рухий мурастарын үйрөнүү жагынан да пассивдүүлүктөрүн көрсөтүшүүдө. Ошол эле социологиялык изилдөө жаштардын, мисалы, “Манас” эпосун айрым үзүндүлөр түрүндө гана үсүл-кесил билерлигин аныктаган.

Кыргыздын улуу педагогу, окумуштуу С.О. Байгазиев 2006-жылы апрель айындагы кыргыз телеберүүсүндө 5-6 кыргыз улутундагы өспүрүмгө «эгер кайра төрөлүп калсаң, ким болор элең» деген суроо берилгенде окуучулардын биринин артынан бири “француз” болгум келет, “орус” болууну каалайм, “немис” болгум келет, “англичан” болгум келет деп жооп беришип, кыргыз болууну каалабагандыгын өкүнүч менен белгилейт. Бул жагдай кыргыз жаштарынын келечекке кайдыгер карай баштаганын даана көрсөтүп турат. Бул кайдыгерчиликтин аягы барып эмне болот деген ойго такалабыз. Ага С. Байгазиев «сырттан келген ар кандай идеялар, агымдар, көз-караштар «кыргыз патриотизмин» мококотуп, бара-бара өлтүрүп жок кылуу үчүн катуу аракет кылат» - деген жыйынтыкка келет [7]. Демек, жаштардын мекенчил болбой, же болгусу да келбей жатканына түрткү

болгон тышкы агымдар бар. Аларды алдын алып, аларга каршы көрүшүү менен бирге, жаш муундарды мекенчилдикке тарбиялоо биздин милдетибиз экендиги айдан ачык.

Негизинен, жаштарды мекенчил кылып тарбиялоого умтулуу бүгүн гана башталып отурган жок. Кыргыз эли кылымдар бою бул маселеге дитин коюп, жаш уландарды намыстуу эр жигит болсун деген тилекте чоңойтушкан. Мисалы, жаш балага же жаш уланга бата берүүдө “эл сыймыктанган уул” болсун дешкен. Эл кайсы учурда сыймыктанат, албетте, ал жаш улан эли үчүн кызмат өтөгөндө, элинин намысын коргогондо гана. Кыргыз элинин мекенчилдикке тарбиялоо аракетин биз “Манас” эпосу баш болгон көптөгөн элдик мурастардан, чыгармалардан, эпостордон жана адабий чыгармалардан көрө алабыз. Мисалы, Барпыны алгачкы изилдөөчүлөрдүн бири Жаки Таштемиров: «Барпы – жаштарды патриотизмге тарбиялоо жөнүндөгү пикирин өз чыгармаларында айкын көрсөтүүгө умтулган акындын бири. Ошондуктан, кайсы гана чыгармасын албайлы, ал бул маселени ырларында айта кетет. Акын жаштарга көбүрөөк кайрылып, аларга өзүнүн кеңешин берет, туура жүрүүгө, чыдамдуу болууга үндөйт. Бул аркылуу мекенди сүйүүгө, анын дагы өркүндөп гүлдөшү үчүн талыкпай иштөөгө, мекенди коргоого даяр туруу жаштардын негизги милдетинин бири деп, аларды ушундай жакшы сапатта тарбиялоону көздөйт», - деп көрсөтө кеткен. Ошондой эле, кыргыз элинин классик акыны А.Осмоновдун ырларында Ата-Журттун асылдыгы эң мыкты берилип, ага деген сүйүүнүн ыйыктыгы даңкталат.

Айталы, акындын “Ата-Журт” аттуу ырын окуганда ата журт менен акын ээрчишип жүргөн ата баладай элес калтырат. «...Жылуу кийин, жолуң кыйын үшүрсүң. Кыш да катуу.. бороон улуп, кар уруп... Суугуңду өз мойнума алайын, жол карайын, токтой турчу, Ата-Журт!».» деген ыр саптарын окуганда, же укканда ата журтка сөз менен айтып бүткүс сүйүү сезими пайда болот да, тууган жердин элеси калдайып көз алдына тартыла калат. Ата-Журтту өзүңдүн эң бир жакын, эң бир ыйык адамыңдай элестетесиң. Айрыкча, “*Бүт дартыңды өз мойнума алайын, сен ооруба мен ооруйун, Ата-Журт*” - деген саптарын окуганда, ата мекендин алдындагы адамдык парзыңды кылчактабай аткаргың келет, мекен ааламдагы ыйык нерсеге айланат. Ушундай сезим менен жашаган кыргыздын уул кыздары көбөйсө, алар Ата-Журтка чын-дилинен кызматын өтөсө, анда Кыргызстандын келечеги кең болбой эмне? Бирок, тилекке каршы, мекенчилдикке тарбиялаган жогорудагыдай акын жазуучуларыбыздын эмгектери текке кетип жаткандай. Бул абал, көркөм чыгармалардан башка булактар аркылуу жаш муундарга берилип жаткан мекенчилдик түшүнүктөрү туура чечмеленип жатабы, же мекенчилдикти чечмелөөдө туура эмес талдоолор барбы, же кандайдыр бир бурмалоолор барбы деген өңдүү суроолорду жаратат. Деги эле мекенчилдик тууралуу түшүнүктөрүбүз туурабы? Балким “мекенчилдик” түшүнүгүн дурустап чечме-

лей албай, же болбосо түшүнө албай жаткандырбыз. Бул өңдүү бизди түйшөлткөн суроолорго жооп издеп, мекенчилдик түшүнүгүнүн чечмеленишин педагогикалык, психологиялык, философиялык жана башка багыттагы китептерден алып, салыштырып көрүүнү туура көрдүк. Бул менен “мекенчилдик” түшүнүгүн туура чечмелеп, анын маңызын терең түшүнүүгө шарт түзүлөт деген ишенимдебиз.

Адамдардын бир өлкөнүн атуулу катары бирге жашоого ичтен имерип, бириктирип турган бардыгы үчүн ыйык, орток баалуулуктар бар. Бул баалуулуктардын бири – мекенчилдик. Анткени коом мүчөлөрүнүн тагдыры, жашоодогу мүдөөлөрү, идеалы Ата-Журт, Ата Мекен жана мекенчилдик түшүнүктөрү менен тыгыз байланышта болот. Бирок, бул түшүнүктөрдүн башка түшүнүктөр менен аралашып, айрым учурда чеги билинбей калган учурлар да кездешпей койбойт. Ошол себептен, Ата-Журт, Ата Мекен жана мекенчилдик түшүнүктөрүн тактап алуу зарылчылыгы келип чыгууда.

Адегенде, “Ата-Журт” түшүнүгүнүн талданышына көз чаптыралы, аталган түшүнүк тарыхый көзкараш менен караганда, улуттук мааниде “ыйык топурак”, “ата-бабалар конушу”, жана “ата-бабалардын рухтары жана мүрзөлөрү жайгашкан жер” деген маанини билдирет. Дагы тереңирээк үңүлүп карасак, “журт” сөзү эски түрк жазууларда үй, чатыр, топурак, жашаган жер, мамлекет маанисинде колдонулган кеңири маанидеги сөз болуп эсептелет [4].

Ал эми Ата Мекен, Ата-Журт түшүнүгү түрк элдеринин сыймыгы болгон “Манас” эпосунда берилет. Анда ата мекен катары Ала-Тоо көрсөтүлөт. Бул чыгарманын эң негизги өзөк идеясы ата мекенди ыйык тутуп, аны коргоо жана ага кызмат кылуу.

Ата Мекен түшүнүгү мекенчилдик түшүнүгү менен үзөңгүлөш. Адамдын ата журтка болгон ыйык сезимдери аркылуу мекенчилдик келип чыгат. Андыктан ата мекен менен жанаша «мекенчилдик» түшүнүгүн талдап кетүү максатка ылайык. «Мекенчилдик» же «патриотизм» деген термин грек тилинин patriots – мекендеш, patris – Мекен, Ата Мекен деген сөзүнөн келип чыккан. Бул термин мекенди сүйүү, мекенге берилгендик жана жеке иш-аракеттер аркылуу мекендин кызыкчылыктарына кызмат кылууга умтулуу деп аныкталат. Аталган терминди ар тараптан карап талдап алуу максатында ар түрдүү сөздүктөрдөн карап чыктык. Айталы, этимологиялык сөздүктө бул термин өзүнүн туулган жерин же жашаган жерин жакшы көрүү деген түшүнүктү билдирет [2]. Ал эми педагогикалык сөздүктө мекенчилдик деген термин ата мекенге карата жогорку сезимди гана эмес, өз элине, туулган жерине жана өзүнүн маданий чөйрөсүнө карата сүйүү сезимин да билдирет. Жогоруда айтылып өткөн сөздүктөрдө мекенчилдик кайсы бир инсандын ата журтуна болгон сүйүүсү катары берилип кетсе, философиялык сөздүктө мекенчилдик деген термин дагы кененирээк түшүнүктө каралган. Анда мекенчилдик «Ата Мекенди сүйүү, анын тарыхы жана азыркы мезгили менен сыймыктануу, өзүнүн жеке кызыкчылыктарын өлкөнүн кызыкчы-

лыктарына багындырууга даяр болуу» жана «жеке иш-аракеттер аркылуу өлкөнүн кызыкчылыктарына кызмат кылуу» деген түшүнүктөрдөн турган адеп-ахлактык жана саясий принцип, ошондой эле терең социалдык сезим катары аныкталат. Мында мекенчилдик Ата Мекенге болгон сезим гана эмес, атуулдук милдет жана саясий принцип катары талдоого алынган [9].

20 дан ашык сөздүктөрдө жана энциклопедияларда «мекенчилдик» деген терминге берилген аныктамаларды анализдөөнүн натыйжасы төмөнкү тыянакка алып келди: «мекенчилдик» деген термин адамдын өз Мекенин сүйүүгө, аны кыйбоого, ошондой эле анын кызыкчылыктарына кызмат кылууга даяр болууга умтулуусун билдирет.

Ал эми мекенчилдик терминин талданышын дагы тереңирээк анализдөө үчүн айрым философ, ойчул жана окумуштуулардын пикирлерине токтоло кетүү зарылчылыгы келип чыгат. Мисалы, Ксенофонт, Платон жана Сократ сыяктуу өткөн мезгилдин философторунун пикиринде, мекенчилдик – бул мекенге жана энеге кам көрүү, ошондой эле мекендештерге карата бир туугандык сезим. Ошондой эле, Аристотель менен Демокрит мекенчилдикти мамлекеттик ишмердүүлүк менен байланыштырышып, мамлекетти адамдын эң чоң тиреги деп эсептешкен. Мекенчилдикти адеп-ахлактык жана саясий нерсеге байланыштырган философиялык пикирлер француз философторунун, жазуучуларынын жана тарыхчыларынын эмгектеринде да кездешет. Айталы, Вольтер мекенчилдикти «Адамдарга керектүү же адамдарга жаккан нерсени жасоо адаты жана жакшы нерсе», - деп түшүнгөн [4].

Немец философу Г.Ф. Гегелдин идеялары да мекенчилдик деген түшүнүктүн саясий жактан каралуусуна түрткү берген. Анын пикиринде, мамлекет адамдардын жеке укуктарын коргогондуктан, жеке адам деле мамлекет үчүн өз жыргалчылыгын курмандыкка чалса болот жана мекенчилдик деген түшүнүк мамлекеттин толуктугун жана чексиздигин түшүнүүгө негизделиши керек деп эсептеген.

В.С. Соловьев мекенчилдикти мамлекеттик же улуттук категория катары карап, «мекенчилдик – адамдагы негизги жана табигый сезим жана ал өз элине карата түздөн түз милдеттенме болуп саналат», - деп жазган. Ошол эле учурда ал «Мекенчилдик – башка бардык элдерге жакшы мамиле кылуунун өлчөөчү жана негизи болуп саналат», - деген пикири менен мекенчилдикти интернационал болуу деген өңдүү багытта талдаган.

Орус философтору И.А. Ильин жана Н.А. Бердяев мекенчилдикти руханий жана адеп-ахлактык категория деп аныкташкан. Адам өз өлкөсүнүн мамлекеттик иштерине өз демилгеси, жүрөгү жана акыл-эси менен салым кошуп, өз бийлигинин бардык жакшы жана алгачкы демилгелерине түрткү берүүсү керек, мекенчилдиктин руханий жана адеп-ахлактык мааниси мына ушунда жатат», - деп жазган И.А. Ильин [9].

Орус педагогдору жана агартуучулары да мекенчилдиктин маңызы тууралуу жазышкан. В.В. Попугаев мекенчилдикти адамдын өзү жашаган коомдун алдындагы милдеттерин түшүнүүсү, ошондой эле мекенге пайда алып келе аларын жана аны менен бирге жарандарга жана өзүнө да пайда алып келе аларын түшүнүүсү деп түшүнгөн [2].

Ал эми А.П. Куницындын пикиринде, мекенчилдик, адамдын анын бардык иш-аракеттеринде, тактап айтканда, «дуулдаган согуш майданында да, тынчтыктын жымжырттыгында да» жетектейт. Ошондой эле Орус математиги, университеттик билим берүү жана элдик агартуу чөйрөсүнүн ишмери Н.И. Лобачевскийдин пикиринде, мекенчилдик - бул өлүм коркунучун да салтанаттуу түрдө жеңе алган түбөлүк сезим жана өзүн өзү курмандыкка чалуу деп белгилеген. Ал эми медицина доктору жана педагог И.М. Ястребцов мекенчилдикти адамдын милдеттеринин жыйындысы катары караган. Мисалы, адамдын өзүнө карата милдети, өз Мекенине карата милдети жана жалпы адамзатка карата милдети. Анын пикиринде, башка бардык милдеттер ушул негизги милдеттерге кошумча же тиркеме катары гана каралышы керек деген ойду айткан. Жогорудагы ой пикирлерден айырмаланып, Н.Ф. Бунаков мекенчилдикти заманбап адамдын жашоодогу шыктандыруучу нерсеси деп эсептеген. Ал өзүн кайсы бир өлкөнүн жараны деп түшүнүү жана өз Мекенине пайда алып келүүгө, өзүнө жеке пайда алып келүүгө умтулгандай умтулуу эч ким талашпаган кадырлуу сапаттардын бири деген бүтүмгө келген. Ал эми агартуу чөйрөсүндөгү ишмер, граф, жазуучу жана педагог А.А. Мусин-Пушкин мекенчилдикти такка жана Мекенге берилгендик, ошондой эле улуттук маданиятка карата сүйүү жана урмат сезими деп аныктаган [2]. Анын пикиринде, мекенчилдик сезими адамдын өз мекенинин тарыхында, эзелки адаттарында, өз элинин башынан өткөн каардуу мезгилдерде, ошондой эле элдин маданий баалуулуктарында чагылдырылган.

В.А. Сухомлинскийдин пикиринде, мекенчилдик – адамдын жогорку руханий жана адеп-ахлактык сапаты. Бул сапат Мекендин азыркы мезгили жана келечеги жөнүндө тынчсыздануу сезимдерин, жарандык ой-пикирлерди, жарандык сезимдерди, жарандык милдетти жана жарандык жоопкерчилик сезимдерин камтыйт. Бул педагогдун ишеними боюнча мекенчилдик адамдын кадыр-баркынын негизин түзөт [8].

Т.В. Беспалованын эмгегинде мекенчилдик деген түшүнүк татаал социалдык-саясий көрүнүш катары изилденип, анын маңызы «улуттук мекенчилдиктин» жана «мамлекеттик мекенчилдиктин» өз ара байланышына көз каранды деп айтылат [3]. Мекенчилдиктин формаларынын ушундай өз ара байланышы адамдын өз Мекенине, динине жана этносунан карата конкреттүү сүйүүсүн мүнөздөп көргөзөт жана алар бири-бирине дал келип, же болбосо карама-каршы келиши мүмкүн. Бул түшүнүктүн татаалдыгы мына ушунда турат. Тажрыйба көргөзгөндөй, мекен-

чилдиктин мындай формалары адамдын жалпы мекенчилдик сезиминин өнүгүүсүнүн мезгилдери же этаптары болуп саналат. Элдик маданият жана элдик педагогика менен жуурулушуу – элге болгон сүйүүнүн негизин түзөт жана бул улуттук мекенчилдик болуп саналат. Эгер улуттук мекенчилдик деген түшүнүк мыйзамдарды билүү жана сыйлоо, мыйзамды сактоо, ошондой эле мамлекетти бекемдөөгө жана коргоого байланышкан жараткыч жана жигердүү иш-аракеттерди аткаруу менен бекемделсе, мындай сүйүү бүткүл коомго жана мамлекетке болгон сүйүү сезимине айланышы мүмкүн. Мындан мамлекеттик мекенчилдик келип чыгат. Мекенчилдикти саясий көз караш менен түшүндүргөндөр мекенчилдик аң-сезимди жана мекенчилдик жүрүм-турумду мекенчилдиктин түзүмү катары өзгөчө белгилешет. Дал ушул нерселер саясий түзүлүшкө, саясий мекемелерге жана этноско карата сүйүү жана сыйлоо сезимин калыптандырат.

Н.М. Снопко, Л.В. Филатова, А.С. Целовальникова жана башкалардын изилдөөлөрүнө ылайык мекенчилдикке байланышкан муктаждыктар жана мекенчилдикке шыктандыруучу нерселер мекенчилдик деген түшүнүктүн бөлүгү болуп саналат. Мекенчилдикке байланышкан муктаждыктар төмөнкү нерселерден турат: мамлекеттин тарыхый-маданий салттарына жана коомдун өнүгүүсүнүн стратегиялык концепцияларына кызыгуу, Мекендин намысын жана кадырын бардык шарттарда коргоого умтулуу, ошондой эле мамлекеттин кубаттуулугун жана көз карандысыздыгын жеке иш-аракеттер менен бекемдөө [2].

Демек, мекенчилдик – бул адамдын өз элинин тилин, тарыхын, салттарын жана маданиятын билүү, өз мекенин сүйүү жана бек тутуу, анын гүлдөп-өнүгүүсү үчүн зарыл болгон бардык аракеттерди жасоого жана анын көз карандысыздыгын камсыздоого даяр болуу, анын кызыкчылыктарын коргоого умтулуу, ошондой эле анын кубаттуулугун бекемдөөгө жигердүү катышуу жана башка ушул сыяктуу нерселерди камтыган интегративдүү сапаты.

Кыргыз калкы эзелтен бери жер бетинен жоголбой, улуттук нарк-насилди, айкөлдүктү жүктөнүп келаткан уңгулуу эл. Ошондуктан ар бир жарандын жүрөгүндө мекенчилдик улуу сезим жашоосу кажет. Улуу муундун өкүлдөрү кийинкилерине чынчылдык-

ты эмгекчилдикти үйрөтсө таза жашоого умтулуу жаралат.

Таланттуу авар акыны Расул Гамзатовдун: “*Мекен мен үчүн Москвадан эмес, атамдын коломтосунан баиталат*”, - деп, тоо койнун түнөк кылган бизге окшогон байыркы, бирок, ар кыл себептерден улам майдаланып “чоң” элдерге эркисизден жуурулушуп бараткан улуттарды элдүүлүгүн, киндик кесип, кир жууган касиеттүү ата конушун сактап калууга тымызын үндөгөн акындын ушул сөзүн жүрөгүңүздүн теренинде макул көрсөнүз, анда эртеңки урпактар эскерип айта жүргүдөй эрдикке тете иш кылуубуз кажет.

Жыйынтыктап айтканда, ар бир баланын аң-сезимине мекенди сүйүүнү, патриоттуулук сезимдерди ойготуу менен гана улуттун келечеги тууралуу сөз кылууга болот. Өсүп келе жаткан жаш муунга чыныгы улуттун руханий баалуулуктарын, тарых, улуттук адабият, маданият аркылуу сугаруу жолу менен гана туура тарбия берилгенде улутун, мекенин, тилин, дилин жана ата-бабасы тутунган динин саткан жарандардан коомду сактай алабыз.

Адабияттар:

1. Алимбеков А. Мекенчилдикке тарбиялоонун актуалдуу маселелери, 02.01.2014, Шоокум журналы.
2. Большая советская энциклопедия. Т. 19. Изд. 3-е. - М.: Советская энциклопедия, 1975. - С. 647.
3. Беспалова Т.В. Патриотизм как форма социокультурной идентификации в конфликтных условиях российского переходного общества [Электронный ресурс]: Дис... докт. филос. наук: 09.00.11. / Т.В. Беспалова. - Санкт-Петербург, 2011. - С. 318.
4. Ыылдыз Т. Байыркы түрк калктарынын мекенчилдикке тарбиялоо салттарындагы орток баалуулуктар [Текст] / Т. Ыылдыз. // “Наука и новые технологии”. - Бишкек, 2010. - №6. - 206-210-бб.
5. Тандалмалар. - Ф.: Кыргызстан, 1984. - 272-б.
6. Педагогический словарь. В 2т. Т.2, /Глав. ред. И.А. Каиров (глав. ред.), Н.К. Гончарова (зам. глав. ред.) и др. - М., АПН РСФСР. 1960. - С. 767.
7. Романов Б., Исаев К., Сыргабаев С. Кыргызстан жаштарынын социалдык бейнеси. - Бишкек, 2012. - 47-б.
8. Сухомлинский В.А. О воспитании. - М., Политиздат, 1973. - С. 272.
9. Философская энциклопедия в 4-х т. /Глав. ред. Ф.В. Константинов. Т.4. - М.: «Советская энциклопедия», 1967. - С. 592.

Рецензент: д.пед.н., профессор Ишкеев Н.